

M C M X X I I

VYTAUTAS MAGNUS
UNIVERSITY

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR⁴

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR

Tom 4

Uniwersytet Witolda Wielkiego
Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej

TOŻSAMOŚĆ NA STYKU KULTUR

Tom 4

Redakcja naukowa
Irena Masojć i Henryka Sokołowska

Kraków 2021

dr Irena Masojć
Vytautas Magnus University
ID <https://orcid.org/0000-0001-7492-946X>
✉ irena.masoit@vdu.lt

dr Henryka Sokołowska
Vytautas Magnus University
ID <https://orcid.org/0000-0001-5346-988X>
✉ henrika.sokolovska@vdu.lt

© Copyright by Irena Masojć and Henryka Sokołowska, 2021

Recenzenci: dr hab. Ewa Golachowska, prof. IS PAN
dr hab. Dorota Michułka, prof. UWŹ

Opracowanie redakcyjne: Justyna Ostafin

Projekt okładki: Paweł Sepielak wg pomysłu Dalii Raicevičiūtė

ISBN 978-83-8138-622-7 (druk)
ISBN 978-83-8138-623-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381386234>

Wydanie publikacji dofinansował Uniwersytet Witolda Wielkiego (Litwa)

Publikacja została wydana przy wsparciu Ambasady RP w Wilnie

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Wilnie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

*Na 60-lecie Polonistyki
o ukierunkowaniu pedagogicznym
w Wilnie*

Spis treści

Wstęp	9
I. REGION JAKO PRZESTRZEŃ STANOWIENIA TOŻSAMOŚCI	13
ZOFIA SAWANIEWSKA-MOCHOWA	
Tożsamość regionalna w dobie globalizacji (na przykładzie Kujaw)	15
MARIA KWIATKOWSKA-RATAJCZAK	
„Zakryte – odkryte”. O związkach akademickich praktyk badawczych i szkolnych doświadczeniach poznawania nie tylko lokalności	27
MARIA SIENKO	
Doświadczenia zmysłowe w formowaniu tożsamości regionalnej	43
KATARZYNA MARIA PŁAWECKA	
Pogranicze jako miejsce kulturalnego wrzenia, dialogu oraz dyskursów tożsamościowych – rozpoznanie polonisty	63
JIŘÍ MURYC	
Dwujęzyczność na Zaolziu w Republice Czeskiej – sytuacja językowa i uwarunkowania prawne	79
II. POTRZEBY EDUKACYJNE UCZNIA W OTOCZENIU WIELOKULTUROWYM	91
PAWEŁ SPOREK	
Uczniowie obcojęzyczni i dwujęzyczni na lekcjach języka polskiego – okiem nauczyciela i dydaktyka	93
HENRYKA SOKOŁOWSKA	
Zadania edukacji w kontekście refleksji nad tożsamością narodową uczniów szkół polskich w Wilnie	105
IRENA MASOJC	
Zróznicowanie współczesnej polszczyzny na Litwie w świadomości językowej uczniów szkół polskich	117

III. DIALOG MIĘDZYKULTUROWY W SZKOLNYCH PROPOZYCJACH
LEKTUROWYCH I INNYCH TEKSTACH KULTURY135

ANITA GIS

- Jeden język – wiele kultur. Kilka słów o wielokulturowości
i międzykulturowości na lekcjach języka polskiego
(rozpoznania i refleksje)137

DANUTA ŁAZARSKA

- Spotkania z literaturą. O dialogu międzykulturowym i kształtowaniu
tożsamości nie tylko na godzinach polskiego (na przykładzie *Eli-Saneli*
Katarzyny Pranić)151

PIOTR KOŁODZIEJ

- Filologia Brunona Schulza. O tożsamości „na styku kultur”163

HANNA BURKHARDT

- Dialog międzykulturowy na przykładzie internetowych komentarzy
językowych185

IV. JĘZYK ZWIERCIADŁEM STYKU KULTUR.....197

WŁODZIMIERZ MOCH

- Przeobrażenia w języku polskiej młodzieży w świetle powieści
Anny Cieplak *Ma być czysto i Lata powyżej zera*199

AŁŁA KRAWCZUK

- „Życzę zdrowia i cierpienia...” Pragmatyka życzeń i gratulacji
w polszczyźnie młodzieży polskiego pochodzenia na Ukrainie211

LESIA KOROL

- Związki zgody w polszczyźnie na Ukrainie (na materiale zebranych
wśród młodzieży szkół polskich)231

MARIA ZIELIŃSKA

- Odstępstwa od normy w tłumaczeniach z języka ukraińskiego
i rosyjskiego na polski autorstwa młodzieży wielojęzycznej na Ukrainie239

BARBARA DWILEWICZ

- O polszczyźnie gości audycji *Znamy się ze słyszenia* w polskiej rozgłośni
radiowej na Litwie253

Noty o autorach263

Wstęp

Problematyka poprzednich tomów studiów *Tożsamość na styku kultur* (2008, 2011, 2016) przygotowywanych do druku przez Centrum Języka Polskiego i Dydaktyki na Litewskim Uniwersytecie Edukologicznym była dosyć rozległa – w jej kręgu mieściły się zarówno kwestie ogólne, związane z wieloaspektowym ujęciem tytułowego pojęcia tożsamości w warunkach przenikania się różnych kultur, jak i studia nad konkretnymi zjawiskami i rezultatami wielokulturowości. W każdym kolejnym tomie coraz wyraźniej do głosu dochodziła refleksja o wyzwaniach edukacji polonistycznej w zmieniającym się kontekście cywilizacyjno-kulturowym i konieczności nowego spojrzenia na kształtowanie tożsamości młodzieży. Niniejszy IV tom studiów, który został opracowany przez ten sam zespół redakcyjny, reprezentujący po reorganizacji inną jednostkę w innej uczelni – Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej Akademii Edukacji na Uniwersytecie Witolda Wielkiego – zaprasza głównie do dyskusji nad kompetencją językową, świadomością kulturową młodego pokolenia oraz wynikającymi z tego zadaniami i praktykami edukacyjnymi w zakresie kształcenia literacko-kulturowego i językowego w szkole.

Autorzy artykułów reprezentują ośrodki akademickie z pięciu krajów (Litwa, Polska, Ukraina, Czechy i Niemcy). Badacze z ośrodków spoza Polski podejmują głównie zagadnienia związane z funkcjonowaniem języka i kultury polskiej w innym otoczeniu językowym i kulturowym. Dynamiczne zmiany cywilizacyjne, coraz większa skala globalizacji i intensywne ruchy migracyjne powodują, że kontakty międzykulturowe również w Polsce stają się narastającym problemem, wymagającym pilnych rozwiązań. Istotne miejsce w tym tomie zajmuje zatem wymiana poglądów przedstawicieli znaczących ośrodków zajmujących się dydaktyką polonistyczną w Polsce – Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Prezentowane artykuły skupiają się wokół kilku problemów.

Jednym z wymiarów świadomości tożsamościowej człowieka jest tożsamość lokalna. We współczesnym świecie, gdzie lokalizm konkuruje z globalizacją, region jako przestrzeń można umieścić wśród czynników najbardziej znaczących dla

kształtowania poczucia własnej odrębności oraz niezunifikowanej tożsamości. Część pierwsza, *Region jako przestrzeń stanowienia tożsamości*, poszerza widzenie etniczno-kulturowej specyfiki poszczególnych regionów oraz orientuje na dostrzeganie różnorodnych wynikających z tej specyfiki wektorów, mających udział w stanowieniu tożsamości. Pierwszy artykuł traktuje o odrębności regionu Kujaw oraz o znaczeniu kodu językowego obok innych regionalnych kodów symbolicznych ważnych dla tworzenia i utrzymywania więzi z małą ojczyzną (Zofia Sawaniewska-Mochowa). Kolejne dwa teksty również dotyczą regionów i miejscowości w Polsce – Wielkopolski (Maria Kwiatkowska-Ratajczak) oraz Nowej Huty (Maria Sienko), a łączy je perspektywa dydaktyczna. Opisane są w nich w różny sposób praktyki badawcze pokazujące, jak można wprowadzić w ramach szkolnego kształcenia polonistycznego poznawanie najbliższej rzeczywistości historyczno-kulturowej, czyli tego, co bliskie, drogie, doświadczane zmysłowo, a także jak może ono korespondować z teoriami i kierunkami współczesnej humanistyki. Następne dwa artykuły w tej części traktują o regionach mających cechy pogranicza, gdzie wielokulturowość i dwujęzyczność wpisana jest w codzienność społeczności lokalnych. W pierwszym z tych opracowań zaprezentowano wielokulturowość, dialog kultur oraz dyskursy tożsamościowe pogranicza polsko-słowackiego, gdzie transgraniczność pozwala nie tylko na poznanie Innego, lecz także stanowi okazję do zrozumienia siebie, odkrywania polskiej tożsamości, widzianej oczami Słowaków (Katarzyna Maria Pławecka). Ostatni tekst w omawianej części przenosi nas na inne pogranicze, znajdujące się poza Polską – do regionu Zaołzia w Czechach (Jiří Muryc). Autor nawiązuje do sytuacji językowej lokalnej społeczności polskiej. Zaznaczając, że w kontekście dwujęzyczności język ojczysty pozostaje ważnym wyznacznikiem tożsamości o znaczeniu symbolicznym, omawia uwarunkowania prawne funkcjonowania języka polskiego na Zaołziu.

W części drugiej, *Potrzeby edukacyjne ucznia w otoczeniu wielokulturowym*, znalazły się teksty, których autorzy próbują zdiagnozować trudności edukacyjne uczniów ze zróżnicowanym doświadczeniem: migracji w Polsce oraz przynależności do diaspory poza granicami kraju. Pierwszy tekst omawia problemy związane z kształceniem i integracją w nowej przestrzeni kulturowej uczniów, którzy pojawili się wraz z nową falą imigrantów w Polsce (Paweł Sporek). Następne artykuły są wynikiem badań przeprowadzonych w środowisku młodzieży szkolnej polskiego pochodzenia na Litwie. W jednym z nich analizuje się skomplikowaną strukturę tożsamości młodych ludzi zanurzonych jednocześnie w różnych kulturach (Henryka Sokołowska), w drugim – ich poglądy na temat zróżnicowania polszczyzny na Litwie i ich własnych zachowań językowych (Irena Masojć). We wszystkich trzech tekstach poszukuje się kierunków działań i rozwiązań, które sprzyjałyby efektywności edukacji polonistycznej w tych niestandardowych warunkach.

W procesie kształtowania tożsamości kulturowej niezbędnym warunkiem jest poznawanie innych kultur oraz wstąpienie na ścieżkę dialogu międzykulturowego. Jest to możliwe głównie dzięki odpowiednio dobranemu do czytania i omawiania materiałowi dydaktycznemu: lekturom oraz innym tekstom kultury. Właśnie wokół materiału sprzyjającego kształtowaniu samoidentyfikacji kulturowej oraz dialogowi kultur kontynuowany jest dyskurs w części trzeciej – *Dialog międzykulturowy w szkolnych propozycjach lekturowych i innych tekstach kultury*. Artykuły tu zgromadzone dotyczą różnych rodzajów przekazów, m.in. literatury, fotografii, dzieł malarskich czy dyskusji internetowych. Pierwszy z tekstów w tej części stanowi wgląd w edukację międzykulturową z powodzeniem realizowaną w szkołach przez młodych adeptów zawodu nauczyciela polonisty z wykorzystaniem różnorodnych propozycji lekturowych oraz innych materiałów. Zaznacza się, że są to zajęcia prowadzące do zrozumienia i akceptacji innych poglądów i zachowań oraz – co ważne – niezapominające o własnej kulturze (Anita Gis). Autorka innego z kolei opracowania, wyszedłszy od rozważań na temat roli czytelnicznych spotkań z literaturą, antropologicznej i etycznej funkcji tekstów, skupia następnie uwagę na wybranej propozycji lekturowej – powieści *Ela-Sanela* Katarzyny Pranić jako materiale umożliwiającym otwieranie się na dialog międzykulturowy i kształtowanie tożsamości (Danuta Łazarska). Kolejny artykuł w części trzeciej porusza ważną dla kształcenia kulturowego i międzykulturowego kwestię wprowadzania w pole lektury rozmaitych kontekstów, jak np. filozoficznych czy z dziedziny sztuk plastycznych, a także ukazuje na przykładzie twórczości Brunona Schulza, jak pisarz może poruszać się w rozmaitych kulturowych rejestrach i jednocześnie tworzyć swą tożsamość „na styku czasów” i „na styku kultur” (Piotr Kołodziej). Wreszcie ostatnie w tym rozdziale studium pokazuje, że do inicjowania dialogu międzykulturowego mogą też służyć w nauczaniu teksty niekoniecznie artystyczne. Analiza komentarzy internetowych na zajęciach ze studentami wykazała, jak ważne i niezbędne dla zrozumienia tekstów w innym języku jest też poznanie specyficznego kontekstu socjokulturowego (Hanna Burkhardt).

Część czwarta, *Język zwierciadłem styku kultur*, ukazuje skutki wielokulturowości w języku. Obiektem pierwszego artykułu jest język codziennej komunikacji współczesnej polskiej młodzieży udokumentowany w literaturze, a celem autora – wykazanie różnych wpływów kulturowych w jego słownictwie i stylistyce (Włodzimierz Moch). Pozostałe teksty dotyczą środowisk polskich poza granicami kraju. Kolejne trzy artykuły zostały poświęcone różnego rodzaju interferencjom, które ujawniają się w mowie młodzieży polskiego pochodzenia na Ukrainie. W pierwszym z nich analiza realizacji grzecznościowych aktów mowy – gratulacji i życzeń, które są mocno uwikłane socjokulturowo, pokazuje, że dochodzi w nich nie tylko do interferencji na poziomie językowym, lecz również kulturowym i pragmatycznym (Ałła Krawczuk).

W następnym tekście ukazują się skutki interferencji gramatycznej, które powodują różne zakłócenia na poziomie składniowym (Lesia Korol). Czwarty artykuł w tej części weryfikuje kompetencję językową uczniów polskiego pochodzenia w zakresie języka ojczystego na przykładzie krótkich tekstów tłumaczonych z języków większościowych na Ukrainie – ukraińskiego i rosyjskiego (Maria Zielińska). W ostatnim artykule tego rozdziału analizuje się polszczyznę Polaków litewskich, szczególnie uwagę zwracając na obecność różnych cech regionalnych w starannych wypowiedziach emitowanych w lokalnej polskiej rozgłośni radiowej (Barbara Dwilewicz).

Wszystkie opracowania prezentowane w niniejszym tomie stanowią spójny dyskurs naukowy, zawierający wymianę spojrzeń i poglądów badaczy z różnych krajów i środowisk. W dzisiejszej dobie, gdy hołdowaniu idei nowego regionalizmu i lokalności towarzyszą nieuchronnie tendencje globalizacyjne oraz migracyjne, ważne jest odnalezienie w różnych krajach i regionach powtarzających się przykładów i praktyk zapobiegania problemom związanym z trudną kwestią kształtowania tożsamości oraz współtworzenia dialogu międzykulturowego. Żywimy nadzieję, że zbiór studiów pomoże znaleźć odpowiedzi na szereg pytań związanych ze stanowieniem tożsamości młodych ludzi, uwikłanych w złożone układy etniczne i kulturowe zarówno w warunkach wielokulturowości wybranych regionów Litwy, jak i innych krajów.

Na Litwie niniejszy tom trafia do rąk odbiorców w szczególnie odpowiednim czasie, ponieważ obecnie trwają prace i szeroko zakrojone dyskusje nad projektem odnowionej podstawy programowej z języka polskiego w szkołach polskiej mniejszości narodowej w tym państwie. Sformułowane przez autorów spostrzeżenia oraz zaproponowane pomysły mogą się przyczynić do wzbogacenia tej dyskusji i udoskonalenia kształtu edukacji polonistycznej w szkołach polskich na Wileńszczyźnie.

*Irena Masojć
Henryka Sokołowska*

Recenzowana książka stanowi niezwykle aktualną i ważną pozycję w dziedzinie badań nad problematyką pogranicza i współistniejących tam tożsamości. Pokazuje, jak wiele zagadnień jest jeszcze do odkrycia i jak wiele pojawia się nowych problemów oraz tematów wymagających opisu i opracowania. Tom podejmuje ważne wątki dotyczące tożsamości regionalnej, nauki języków i wychowania młodzieży w środowisku wielojęzycznym i wielokulturowym. Jest to dziś niezwykle istotne, ponieważ międzykulturowość powstająca na styku różnych kultur staje się doświadczeniem coraz bardziej powszechnym, zachodzącym nie tylko na „starych” pograniczach, ale ze względu na migracje i uchodźstwo pojawia się w wielu środowiskach niezależnie od położenia geograficznego.

Z recenzji dr hab. Ewy Golachowskiej, prof. IS PAN

W swych rozważaniach Autorzy tekstów umiejętnie i w sposób przekonujący łączą szczegółowe analizy materiału z szerszą perspektywą ujęć naukowych eksploracji literaturoznawcy, językoznawcy, kulturoznawcy, historyka i dydaktyka, kompetentnie i profesjonalnie „integrują” swe interpretacje materiału literackiego (lub językowego) z obszarem badań kulturoznawczych, wspierając je historią, dydaktyką polonistyczną, filozofią, aksjologią, etnolingwistyką, ukazując wieloaspektowy i wielopoziomowy, ale jednocześnie – pełny, spójny i syntetyczny obraz problemu postawionego w temacie opracowania.

Z recenzji dr hab. Doroty Michulki, prof. UW

<https://akademicka.pl>

